

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В НІМЕЧЧИНІ

THE LEGAL FRAMEWORK FOR THE FUNCTIONING OF HIGHER EDUCATION IN GERMANY

У статті проаналізовано нормативно-правові акти функціонування університетської освіти в Німеччині та її окремих земель, спрямовані на формування Європейського освітнього простору вищої освіти.

Виявлено засадничі принципи освітнього законодавства ФРН, спрямовані на формування єдиного освітнього університетського простору Європи: принцип створення сприятливих умов для інтеграції вищої школи ФРН із системами освіти інших країн Євросоюзу на рівноправній і взаємовигідній основі; принцип автономії університетів; принцип рівності прав і свобод учасників відносин у сфері вищої освіти; принцип свободи вибору форм отримання освіти й форм навчання в межах, наданих системою освіти; принцип доступності й безкоштовності вищої освіти. Національний правовий простір суспільних відносин у сфері вищої освіти у ФРН регулюється федеральним і земельним (регіональним) законодавством про вищу освіту. Досліджено федеральне законодавство про вищу освіту в Німеччині, основні нормативно-правові акти: Основний Закон ФРН 1949 р., Рамковий закон ФРН «Про вищу освіту» від 26 січня 1976 р., Федеральний закон про сприяння в отриманні освіти від 7 грудня 2011 р. Наведено основні нормативно-правові акти законодавства земель (регіонів) про вищу освіту: Конституцію земель Федеративної Республіки Німеччини; закони земель Федеративної Республіки Німеччини; чотири закони федеральної землі Баварія. Обґрунтовано, що основні принципи Болонського процесу відображено не лише у федеральному, а й у земельному законодавстві Німеччини про вищу освіту. Акцентується увага на документ, який визначає стратегію інноваційного розвитку Німеччини, – Стратегію високих технологій 2020, що спрямована надання науково-дослідним проектам фінансової підтримки, посилення взаємодії економіки й дослідницької сфери і стимулювання внутрішнього й зовнішнього ринків країни.

Доведено, що досвід ФРН щодо регулювання відносин у сфері вищої освіти на земельному рівні виявляє позитивні зрушення в частині швидкого й оперативного прийняття рішень на рівні земель, на відміну від загальнофедерального. Запропоновано напрям подальших наукових розвідок, пов'язаний із порівняльним аналізом українського та німецького законодавства у сфері вищої освіти.
Ключові слова: вища освіта в Німеччині, Європейський освітній простір, норма-

тивно-правове поле освіти, адаптація законодавства ФРН до норм ЄС.

The legal acts of university education in Germany and its federal lands aimed at forming the European Higher Education Area have been analyzed.

The founding principles of the educational legislation of Germany aimed at forming united educational university area in Europe were revealed: principle of creating favorable conditions for integration of the German higher school to the educational systems of other countries of European Union on an equal and mutually benefit basis; the principle of university autonomy; the principle of equality of rights and freedoms of participants in relations in the field of higher education; the principle of free choice of education and studying within the framework provided by the education system; principle of accessibility and free higher education. The national legal area for public relations in higher education in Germany is governed by federal and land (regional) higher education legislation. Federal legislation concerning higher education in Germany has been researched. Basic regulatory acts: the Basic Law of Germany 1949, the Ramp Law of Germany of 26.01.1976, "On Higher Education" Federal Law on the Promotion of Education (December 7, 2011). The basic normative legal acts of the legislation of the lands (regions) on higher education are given: the constitution of the lands of the Federal Republic of Germany; Land Laws of the Federal Republic of Germany; four laws of the federal state of Bavaria. Justified that the basic principles of the Bologna Process are reflected not only in the federal, but also in the federal law of Germany on higher education. accent on the document that defines Germany's innovation development strategy – High-Tech technology 2020, and aims at overcoming financial support by research project, enhancing economic and research area and stimulating the country's internal and external markets.

It is proved that the Germany experience in regulation relations in the sphere of higher education at the land level reveals positive changes in the part of quick and tactical decisions made at the land level, opposite the federal one. The direction of further scientific investigations offered to the comparative analysis of Ukrainian and German legislation in the sphere of higher education.

Key words: higher education in Germany, European educational area, legal framework of education, adaptation of German legislation to EU norms.

УДК 342.9(477)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-2-2>

Грицай Я.О.,

здобувач кафедри
соціально-гуманітарних наук
Льотної академії
Національного авіаційного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Освітні системи входять у свої кризові стани й виходять із них лише через втрату або набуття ними своєї відповідності часу, запитам, динаміці спрямованості економічних, соціальних і політичних змін. Соціальні катаклізми сучасної України засвідчують, що вища школа все ще не стала сферою суспільною відповідальності, важелем соці-

альних змін на краще, соціальної мобільності та соціальної єдності.

Об'єктивно кардинальна структурна реформа вищої освіти здійснюється за умов динамізму, що зростає, зміни соціально-політичних парадигм і збільшення масштабів невизначеності: кількісна еволюція вищої освіти за невизначеності, що зростає, у сфері зайнятості; підвищення рівня освіче-

ності населення і зростання безробіття серед осіб із вищою освітою; значний сегмент наукової продукції університетів не використовується в цих же університетах; дослідницький статус викладачів вищої школи не підкріплюється залученням їх до конкретних досліджень; соціальна значущість професії не корелює з рівнем її престижності в суспільній свідомості; болонські реформи як європейська реакція на світові тенденції в розвитку вищої освіти, як спроби долучити позитивний потенціал цих тенденцій в енергетику розвитку, досягнення їх синергії зі спрямованістю й механізмами Болонського процесу реалізовані в Україні формально.

Як наслідок, потенційні абітурієнти, випускники українських шкіл голосують «ногами»: щорічно збільшується кількість наших в університетах Європи й в інших країн, а частка міжнародних студентів із Євросоюзу в українських університетах є мізерною. Привабливість радянської системи вищої освіти (спадкоємцями якої ми є) навіть для країн Азії та Африки зменшується. Перелік викликів перед університетською освітою чималий. Одним із дієвих механізмів адекватної відповіді на них є виявлення іноземного досвіду, який демонструє значну ефективність. Звичайно, він не може бути перенесеним у наші реалії комплексно й повністю, але окремі ідеї, підходи, концепції варто вивчати, аналізувати, запозичувати. На нашу думку, продуктивним буде аналіз нормативно-правової бази функціонування вищої освіти в Європейському Союзі. У зв'язку з багатомірністю цієї тематики обмежимося прикладом Федеративної Республіки Німеччини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Право на освіту вважається одним із ключових конституційних прав людини та громадянина, що неодноразово ставали предметом фундаментальних наукових досліджень (див., наприклад, таких авторів, як С.А. Авак'ян, С.С. Алексєєв, М.В. Баглай, Н.В. Вітрук, Л.Д. Воєводін, С.А. Глозов, Л.І. Глухарьова, Ю.А. Дмитрієв, Є.І. Козлова, О.Е. Кутафін, О.Є. Лейст, Е.А. Лукашова, Н.І. Матузов, Р.А. Мюллерсон, Ф.М. Рудинський, А.В. Стремоухов, Г.Н. Чеботарьов, В.Е. Чиркін, В.В. Чуксіна, І.Є. Фарбер, О.І. Цибулевська, Б.С. Ебзеєв та ін.).

Власне конституційне право людини на освіту також проаналізовано в численних розвідках вітчизняних (С.В. Барабанова, С.В. Безуглов, Е.Д. Волохова, Т.В. Грачова, Г.А. Давтян, Г.А. Ермошин, Т.В. Ремянцева, В.В. Рібакова, В.М. Сиріх, О.А. Теплякова, В.І. Шкатулла, Д.А. Ягофаров) і німецьких (С. Lohrenscheit, М. Motakef, М. Heimbach-Steins, G. Kruij, А.В. Kunze, В. Overwien, А. Pregel, R. Poscher, J. Rux, T. Langer) науковців.

Окремі процесуальні аспекти функціонування ВЗО розглядали І. Добрянський, С. Огаренко, В. Ратніков, О. Сорока, С. Шевченко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Комплексних наукових досліджень, предметом яких є нормативно-правове поле функціонування вищої школи в Німеччині, нами не виявлено.

Мета статті – аналіз правових засад функціонування вищої освіти Німеччині, які визначають спрямованість, межі та конкретику змісту регулювання цього різновиду суспільних відносин, закладаючи основу правового регулювання в зазначеній сфері, спрямованого на формування європейського освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. З огляду на значний масив документів правового регулювання суспільних відносин у сфері вищої освіти, розглянемо спочатку засадничі принципи, спрямовані на формування європейського освітнього простору.

1. Принцип створення сприятливих умов для інтеграції системи освіти ФРН із системами освіти інших держав на рівноправній і взаємовигідній основі. Так, параграф 8 Рамкового Закону ФРН від 26 січня 1976 р. про вищу освіту закріплює принцип реформування системи вищої освіти відповідно до розвитку науки й культури, потреб суспільства та ринку праці. Сучасний європейський ринок праці потребує уніфікації правил підготовки фахівців із вищою освітою, що забезпечується шляхом інтеграції європейських держав у спільний європейський простір вищої освіти.

2. Принцип автономії освітніх організацій (параграф 58 Рамкового Закону ФРН від 26 січня 1976 р. про вищу освіту), який законодавчо підтверджує університетську автономію як одну з головних засад діяльності навчальних закладів Західної Європи й інших цивілізованих держав упродовж століть. У ФРН цей принцип не лише закріплений на федеральному рівні, а й відбито в конституціях федеральних земель ФРН. Німецькі дослідники У. Ланцендорф і П. Пастернак [Lanzendorf, Pasternack 2008], проаналізувавши Закон про вищу школу низки федеральних земель Німеччини, виявили, що практично всі вони закріплюють принцип розширення інституційної автономії вищої школи, що стосується, зокрема, скорочення бюрократичних приписів.

3. Принцип рівності прав і свобод учасників відносин у сфері освіти (параграф 3 Рамкового Закону ФРН від 26 січня 1976 р. про вищу освіту).

4. Принцип свободи вибору форм отримання освіти й форм навчання в межах, наданих системою освіти (параграфи 4, 13 Рамкового Закону ФРН від 26 січня 1976 р. про вищу освіту).

5. Принцип доступності й безоплатності отримання вищої освіти. «Традиційно вища освіта в Німеччині є безкоштовною, отже, фінансується державою. Держава здійснює й моніторинг вищої освіти» [6, с. 425]. У Рамковому Законі ФРН від 26 січня 1976 р. про вищу освіту визначено

принцип державного фінансування діяльності ВНЗ (параграф 5 – кожен громадянин або особа німецької національності, що перебуває на території ФРН у статусі біженця, та інші особи, зазначені в ст. 16 Основного Закону ФРН, мають право на отримання безкоштовної вищої освіти за умов наявності документа, який підтверджує освітній ценз. Це може бути документ про засвоєння програми загальної шкільної освіти, а в окремих випадках програми початкової професійної освіти. Вступні випробування під час зарахування до ВНЗ, за винятком творчих спеціальностей, не проводяться, тому важливим є середній бал зазначених документів. В аналогічному порядку до ВНЗ ФРН можуть вступати громадяни ЄС та інших держав.)

У першій редакції Рамкового Закону ФРН від 26 січня 1976 р. про вищу освіту питання плати за навчання не регулювалося, але в наступній редакції закону (від 2002 р.) плата за навчання була скасована. Деякі федеральні землі прийняли це як втручання в їхню компетенцію та звернулися до Федерального Конституційного Суду ФРН, який своїм рішенням від 2005 р. визнав, що федерація не має права забороняти землям вводити плату за навчання. Тому деякими землями прийнято відповідні закони про введення плати за навчання, яка становила від 250 до 500 євро за семестр. Сьогодні лише в 3 із 16 земель (Баварії, Гамбурзі та Нижній Саксонії) вища освіта є платною, а в інших 13 землях студенти отримують вищу освіту на безоплатній основі. Тож у законодавстві Німеччини відсутні уніфіковані норми, які б регулювали фінансові питання щодо вищої освіти, в багатьох землях проходять судові процеси, які або скасовують плату за навчання, або підтверджують її законність.

Отже, вища освіта в Німеччині, враховуючи відсутність спеціальних конкурсних випробувань і, як правило, плати за навчання, є досить доступною. Проте в разі необхідності такої плати в країні з 1971 р. досить ефективно діє механізм освітнього кредитування. При цьому існує декілька видів кредитів:

– студентський кредит (*Studienkredit*) надається лише тим, хто закінчив школу, він виплачується щомісячно, погашення боргу починається через два роки після закінчення ВНЗ;

– освітній кредит (*Bildungskredit*) видається на 24 місяці й розрахований на студентів старших курсів;

– на умовах кредиту можна також отримати виплати освітніх фондів (*Bildungsfonds*). Для отримання такого кредиту необхідно пройти конкурсний відбір (тест і співбесіду), погашення кредиту починається після працевлаштування, що вища заробітна плата особи, то більші щомісячні виплати;

– для студентів Баварії, Гамбурга та Нижньої Саксонії, де студенти оплачують навчання,

деякі банки видають спеціальні кредити (*Studienbeitragsdarlehen*). Механізм надання такого кредиту детально регламентований у Федеральному законі ФРН про сприяння в отриманні освіти (*Bundesausbildungsforderungsgesetz*) від 26 серпня 1971 р. (ред. від 7 грудня 2011 р.).

Оскільки Німеччина є федеративною державою, національний правовий простір суспільних відносин у сфері вищої освіти у ФРН регулюється федеральним і земельним (регіональним) законодавством про вищу освіту.

Відповідно до положень Основного Закону ФРН 1949 р., дотепер зберігається конкуруюча законодавча компетенція федерації та земель. Однак до 2006 р. поряд із виключною компетенцією федерації та конкуруючою компетенцією федерації й земель була законодавчо закріплена рамкова компетенція, до якої належить і сфера вищої освіти, тобто федерація мала право в разі дотримання умов, передбачених для конкуруючої законодавчої компетенції, видавати для законодавства земельні рамкові передумови – принципи та директиви, що потребували своєї деталізації в законах земель.

З 2006 р. в Німеччині розмежування законодавчої компетенції у сфері вищої освіти відбувається так. Федерація втратила право приймати відповідні акти, які встановлювали основні принципи організації й функціонування вищої освіти. Однак Рамковий Закон ФРН від 26 січня 1976 р. про вищу освіту (в ред. від 19 січня 1999 р.) не втратив юридичну силу, а, згідно зі ст. ст. 125а, 125b Основного Закону ФРН, продовжує діяти як федеральне джерело права. Водночас указівка про вступ до ВНЗ та про академічні ступені (ст. 74 Основного Закону ФРН) є сферою конкуруючого законодавства. Тобто землі наділяються відповідними законодавчими повноваженнями лише тоді, коли Федерація, не ухвалюючи закону, не реалізує свою законодавчу компетенцію.

Інші питання, в тому числі й права та обов'язки студентів, плата за навчання тощо, знаходяться виключно в компетенції земель. Таке право є даниною спадковості і традиціям так званого культурного федералізму (або культурної автономії земель), що походить з історії самостійних німецьких держав.

Отже, у Німеччині сфера вищої освіти – це прерогатива федеральних земель, їхня виключна компетенція, хоч ця компетенція реалізується в рамкових межах федерального законодавства [Thieme 2004; Hartmer 2011]. Тож доцільним є розгляд системи німецького законодавства про вищу освіту як на рівні федерації, так і на рівні земель ФРН.

Федеральне законодавство про вищу освіту в Німеччині включає в себе основні нормативно-правові акти:

1. Основний Закон Федеративної Республіки Німеччини 1949 р. Він прямо не закріплює

право на освіту, в ньому містяться лише окремі норми, які стосуються сфери освіти. Тож право на освіту в Німеччині на конституційно-правовому рівні закріплено опосередковано.

2. Закони й інші нормативно-правові акти Федеративної Республіки Німеччини. Федеральні нормативно-правові акти Німеччини, що регулюють суспільні відносини у сфері вищої освіти, обмежуються декількома законами (Рамковий закон ФРН від 26 січня 1976 р. про вищу освіту (ред. від 19 січня 1999 р.), Федеральний закон від 26 серпня 1971 р. про сприяння в отриманні освіти (ред. від 7 грудня 2011 р.) та інші підзаконні акти).

На особливу увагу заслуговує Рамковий Закон ФРН від 26 січня 1976 р. про вищу освіту. Він містить положення щодо завдань вищих шкіл; організації й реалізації навчального процесу, проведення наукових досліджень; професорсько-викладацького складу, структури й органів управління вищих шкіл; визнання навчальних закладів державними, якщо вони не є такими згідно із земельним законодавством; поєднання федерального законодавства про вищу освіту з регіональним. Положення Рамкового Закону розвиваються в законодавстві земель ФРН про вищу освіту.

Земельне (регіональне) законодавство про вищу освіту в Німеччині містить такі основні нормативно-правові акти:

1. Конституції земель Федеративної Республіки Німеччини. Аналіз 16 конституцій земель Німеччини дає змогу виявити певну тенденцію правового регулювання права на освіту. Так, у більшості конституцій земель ФРН міститься норма, що кожен має право на освіту, тобто таке право закріплено на рівні земель ФРН (ст. 20 Конституції землі Берлін, ст. 29 Конституції землі Бранденбург, ст. 20 Конституції вільної держави Тюрингії). Конституційні норми, які стосуються безпосередньо вищої освіти, належать до трьох груп норм:

1) норми, що проголошують свободу науки (ст. 7 Конституції землі Мекленбург-Передня Померанія, ст. 31 Конституції землі Бранденбург);

2) норми, що передбачають вільне створення університетів у межах землі (ст. 28 Конституції вільної держави Тюрингії, ст. 107 Конституції вільної держави Саксонія);

3) норми, що надають і гарантують вищим школам право на самоуправління в установлених законом межах (ст. 33 Конституції землі Саар, ст. 5 Конституції землі Нижня Саксонія).

При цьому норми, які регулюють відносини у сфері освіти, містяться в розділах, присвячених основним правам (Конституція землі Берлін) або окремим питанням освіти й виховання (Конституція землі Гессен) чи культури (Конституція вільної держави Тюрингії).

2. Закони земель Федеративної Республіки Німеччина. У кожній федеральній землі Німеч-

чини ухвалено закон, який регулює суспільні відносини, що складаються у сфері вищої освіти. Прикладами можуть слугувати закон про вищу освіту федеральної землі Нижня Саксонія від 26 лютого 2007 р., закон про вищу освіту федеральної землі Бремен від 9 травня 2007 р., закон про вищу освіту федеральної землі Гамбург від 18 липня 2001 р., закон про вищу освіту землі Гессен від 14 грудня 2009 р. тощо [Hessisches Hochschulgesetz 2009]. У згаданих законах земель ФРН про вищу освіту закріплено положення про вимоги до абітурієнтів, порядок зарахування до ВНЗ, права й обов'язки студентів, внутрішню структуру вищих шкіл і їх професорсько-викладацький склад, організацію навчального процесу.

У Німеччині на рівні землі існує, як правило, один закон про вищу освіту, що містить усі аспекти регулювання освітнього процесу. Однак у федеральній землі Баварія діють чотири закони, які регламентують відносини у сфері вищої освіти, а саме:

1) закон про вищу освіту федеральної землі Баварія від 23 травня 2003 р., що регулює загальні питання, пов'язані з організацією системи вищої освіти і правовим статусом вишів, їхніми завданнями, внутрішньою структурою, фінансовими основами діяльності, а також закріплює положення про організацію навчального процесу й наукових досліджень і систему академічних ступенів;

2) закон про правовий статус професорсько-викладацького складу, а також наукових співробітників у вищих школах Баварії від 23 травня 2006 р., що містить норми про необхідні вимоги до кваліфікації й функцій персоналу вищих шкіл. В інших землях норми, які стосуються професорсько-викладацького складу, закріплюються в законах земель про вищу освіту;

3) закон про допуск до ВНЗ Баварії від 9 травня 2007 р., що регламентує процедуру вступу до вищих шкіл разом із договором про розподіл місць між абітурієнтами, який, відповідно до ст. 72 Конституції Баварії, має силу закону;

4) закон про університетські клініки Баварії від 23 травня 2006 р.

Основні принципи Болонського процесу відбито не лише у федеральному, а й у земельному законодавстві Німеччині про вищу освіту. Так, у законах земель про вищу освіту містяться положення про можливість навчання за програмами бакалавра та магістра (параграф 6 закону про вищу освіту федеральної землі Нижня Саксонія, параграф 54 закону про вищу освіту федеральної землі Бремен, параграф 38 закону про вищу освіту федеральної землі Гамбург, параграф 21 закону про вищу освіту землі Гессен) та норми, спрямовані на розвиток і підтримку академічної мобільності шляхом зарахування часу навчання та складених іспитів у ВНЗ іншої європейської держави

(параграф 6 закону про вищу освіту федеральної землі Нижня Саксонія).

3. Постанови органів виконавчої влади земель Федеративної Республіки Німеччина. На підставі законів земель, що регулюють суспільні відносини у сфері вищої освіти, органи виконавчої влади земель (земельне міністерство науки, досліджень і культури) має право приймати постанови.

Зокрема, в Баварії постанови земельного міністерства науки, досліджень і культури можна поділити на дві групи. До першої належать так звані «класичні» постанови, які доповнюють і конкретизують положення законів земель у відповідній сфері й ухвалюються в суворій відповідності до передбачених законом мети і змісту. До другої групи належать «експериментальні» постанови. Так, згідно зі ст. 106 закону про вищу освіту федеральної землі Баварія від 23 травня 2006 р., Міністерство науки, досліджень і культури має право ухвалювати постанови, які є чинними впродовж визначеного періоду часу й містять, на відміну від закону Баварії про вищу освіту, інші положення про організаційну структуру вищих шкіл. Згідно з метою прийняття «експериментальних» постанов, вони повинні містити нові моделі правового регулювання суспільних відносин, які складаються у сфері вищої освіти. У разі ефективного регулювання такі постанови мають згодом отримати своє закріплення на законодавчому рівні землі.

Отже, через те що сфера вищої освіти у ФРН зарахована до компетенції земель, основний масив нормативно-правових актів, які регулюють відносини в царині вищої освіти, ухвалюється на земельному рівні, причому значна частина суспільних відносин у сфері вищої освіти регулюється законами земель про вищу освіту, що містять положення, спрямовані на формування спільного європейського простору вищої освіти. Більше того, особливістю національного законодавства про вищу освіту Німеччини є прийняття «експериментальних» постанов органами виконавчої влади земель (земельним Міністерством науки, досліджень і культури).

Одним із найважливіших державних документів, який визначає стратегію інноваційного розвитку Німеччини, є High-Tech-стратегія, вперше ухвалена у 2006 р. та розрахована на період до 2010 р., а потім перетворена на High-Tech-стратегію 2020 (Hightech-strategie 2020). Ініціатива спрямована на надання фінансової підтримки перспективним науково-дослідним проектам з метою мобілізації інноваційного потенціалу, посилення взаємодії економіки й дослідницької сфери і стимулювання внутрішнього й зовнішнього ринку країни [12].

Нова модель фінансування, спрямована на підтримку науки та освіти Німеччини, ухвалена влітку

2009 р. Уряд країни й уряди федеральних земель підписали угоду про продовження трьох основних спільних програм. Ці заходи вжиті з метою посилення міжнародної конкурентоздатності німецького наукового співтовариства та розширення можливостей навчання в найзапитаніших сферах.

Ще один програмний документ – «Ініціатива вищих досягнень», спрямований на створення елітних університетів (*Exzellenzinitiative 2007–2017*), ухвалений урядом Німеччини та федеральними землями у 2005 р. з метою стимулювання наукових досліджень у німецьких вишах [*Exzellenz in Bildung*].

Висновки. Отже, реформування й розвиток системи вищої освіти Німеччини відбуваються прискореними темпами в межах загальної стратегії інноваційного розвитку країни. Характерними ознаками такої стратегії є впровадження угод між федеральним центром і землями щодо реалізації стратегічних ініціатив, досліджень та інновацій, а також практика активного залучення інститутів громадянського суспільства до розроблення й реалізації освітніх ініціатив.

Отже, освіта в Німеччині базується на міжнародних нормативно-правових актах, спрямованих на формування європейського освітнього простору, що закріплюють доступ до вищої освіти, забезпечують ефективне визнання дипломів та академічну мобільність молоді.

Правове регулювання відносин у царині освіти Німеччини знаходиться в компетенції земель, що відбито в різних формах правового регулювання як на федеральному, так і на регіональному рівнях, причому виключна компетенція земель реалізується в рамкових межах федерального законодавства.

Досвід ФРН щодо регулювання відносин у сфері вищої освіти на земельному рівні виявляє позитивні риси в частині швидкого й оперативного прийняття рішень на рівні землі, на відміну від рівня всієї федерації.

Зміни у сфері вищої освіти Німеччини зумовлені впровадженням Болонського процесу, що створило умови для реалізації права на отримання вищої освіти в умовах формування спільного європейського освітнього простору.

Владою ФРН започаткована низка ініціатив і стратегій, спрямованих на забезпечення конкурентоздатності вищої освіти Німеччини й запровадження інновацій у сфері вищої та професійної освіти країни.

Окремого дослідження потребує компаративний аналіз українського та німецького законодавства в царині вищої школи. Його компетентний аналіз потребує спільних зусиль як юристів, так й університетських спільнот.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Байденко В.И. Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2002. 128 с.
2. Барблан А. Академическое сотрудничество и свобода передвижения в Европе: что было и что будет. *Высшее образование в Европе*. 2002. №1–2. URL: http://www.logosbook.ru/educational_book/archive.html.
3. Геген Д. У лабіринті Європейського Союзу / пер. з фр. Г. Козлов, С. Середа. Київ : Основи, 1995. 116 с.
4. Добрянський І.А. Приватна вища освіта в незалежній Україні : монографія. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2005. 280 с.
5. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf.
6. Ефремов А.П., Чистохвалов В.Н. Кредиты и учебный процесс : научное издание. Москва : Изд-во РУДН, 2003. 67 с.
7. Болонский процесс в вопросах и ответах / В.Б. Касевич, Р.В. Светлов, А.В. Петров, А.А. Цыб. Санкт-Петербург : Издательство СПбГУ, 2004. 108 с.
8. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.
9. Лукичев Г.А. Развитие образования в государствах-участниках Болонского процесса. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 8. С. 34–35.
10. Сорбонська декларація узгодження структури системи вищої освіти в Європі. URL: http://aau.edu.ua/up/docs/bologna/sorb_decl.pdf.
11. Черевко О.С., Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. *Український історичний журнал*. 2010. № 1. С. 223–229.
12. Шполянская А.А. Национальная стратегия высокотехнологического развития Германии 2020 как часть общеевропейской программы развития технологий «Инновационный союз 2020». *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. Москва : Российский университет дружбы народов, 2015. № 2–1. С. 197–202.
13. Exzellenz in Bildung und Forschung – mehr Wachstum durch Innovation. Leitlinien der Bildungs- und Forschungspolitik. URL: www.bmbf.de/pub/bildungs_und_forschungspolitik.pdf.
14. Thieme W. Deutsches Hochschulrecht. Das Recht der Universitäten sowie der künstlerischen und Fachhochschulen in der Bundesrepublik. Köln, 2004. 101 S.
15. Hartmer M., Detmer H. Hochschulrecht. Ein Handbuch für die Praxis 2, völlig neu bearbeitete Auflage. Heidelberg, 2011. 532 S.
16. Hessisches Hochschulgesetz vom 14. Dezember 2009. *GVB 1.1*. 2009. S. 666.
17. Hightech-strategie 2020. URL: www.hightech-strategie/de/390.php.
18. Lanzendorf U., Pasternack P. Landeshochschulpolitiken. *Der Politik der Bundesländer. Staatstätigkeit im Vergleich* / Eds. Hildebrandt A., Wolf F. Wiesbaden, 2008. S. 43–66.